

İnsan Hüquqları sahəsində Beynəlxalq Konvensiyalar

1991-ci il iyulun 11-dən qüvvəyə minən İkinci Əlavə Protokol ölüm cəzasının aradan qaldırılması haqqındadır və 53 dövlət tərəfindən təsdiqlənmişdir.

İnsan Hüquqları Komitəsi, İnsan Hüquqları Komissiyası və onun xələfi olan İnsan Hüquqları Şurası ilə qarışıq salınmamalıdır. Bunlar ayrı orqanlardır. Belə ki, İnsan Hüquqları üzrə Komissiya dövlətlərin insan hüquqları ilə bağlı maraqlarını müzakirə etdikləri siyasi bir forum idi (2006-cı ilin iyunundan bəri həmin funksiyaya şura tərəfindən əvəz edilmişdir). İnsan Hüquqları Komitəsi isə 1966-cı il BMT Mülki və Siyasi Hüquqlar haqqında Sazişin qurduğu mexanizmdir. Burada ekspertlər qrupu yalnız Mülki və Siyasi Hüquqlar haqqında Sazişə aid hesabatları və fərdi məlumatları nəzərdən keçirirlər. İnsan Hüquqları Komitəsi məcburi qərar qəbul edə bilmədiyinə görə, onun kvazi-məhkəmə orqanı olduğu, yaxud Saziş müddəalarını şərh etməyə səlahiyyətli orqan olduğu mübahisə olunur.

İnsan Hüquqları Komitəsinin üzvləri "yüksək əxlaqi şöhrətə malik və insan hüquqları sahəsində səriştəli olmalıdırlar. Bu şərt belə orqan üzvləri üçün, ümumiyyətlə, başqa mexanizmlərdə də nəzərdə tutulur. Komitənin üzvləri dövlətlərin göstərdikləri namizədlər arasından seçilsələr də, lakin dövlətlərinin nümayəndələri kimi yox, özlərini təmsil edirlər. Üzvləri Baş Assambleya seçir.

Vəzifə müddətləri dörd ildir, üzvlərin yarısı hər iki ildən bir təzələnilir. ECOSOC Baş Assambleyanın rəhbərliyi altında fəaliyyət göstərir. BMT-nin iqtisadi və sosial siyasətini, habelə, xüsusi müvafiq qurumların (İqtisadi, Sosial və Mədəni Hüquqlar üzrə Komitə kimi) fəaliyyətini koordinasiya edir. 54 üzvdən ibarətdir. ECOSOC beynəlxalq sosial və iqtisadi problemlərin müzakirə edildiyi bir forumdur. ICESCR-in yerinə yetirilməsinə nəzarət edir. Dövlətlərin iştirakının təsdiq edilməsi ilə bağlı ümumi mülahizələrini verir. Onun şikayətləri qəbul etmək səlahiyyəti yoxdur. Ancaq dövlətlərin məruzələrini oxuyur. Yuxarıda İqtisadi, Sosial və Mədəni Hüquqlar üzrə Komitəni qeyd etdik, bu komitə ECOSOC tərəfindən yaradılıb. Komitə ildə 2 dəfə Cenevrədə toplanır.

Digər bütün müqavilə orqanları kimi bu komitə 1966-cı il Sazişinin tərəfdarı olan dövlətlərin müqavilə öhdəliklərinə uyğun olaraq, aldıkları tədbirlər barədə geniş hesabatlara baxır. İştirakçı dövlətlər ilk hesabatlarını Pakta (Sazişə) qoşulduqlarından iki il sonra, digərlərini isə 5 ildən bir təqdim edirlər. İqtisadi, Sosial və Mədəni Hüquqlar üzrə Komitə hesabatlarına baxdıqdan sonra yekun qeydlərini

dərc edir.

CAT (İşgəncəyə qarşı Komitə - Committee Against Torture) BMT-nin 1984-cü il tarixli İşgəncələrə Qarşı Konvensiyasına əsasən yaradılıb. O, Konvensiyanın yerinə yetirilməsinə nəzarət edir və hər dörd ildə dövlətlərin fəaliyyəti haqqında hesabatları qəbul edir və onlara dair mülahizələrini bildirir. Konvensiya 26.06.1987-ci ildə qüvvəyə minmiş, İşgəncəyə qarşı Komitə isə ilk dəfə 1988-ci ildə toplanmışdır. Komitə hər il iki sessiya keçirir. Lakin əlavə xüsusi sessiyalar da keçirmək mümkündür. Komitə BMT-nin ixtisaslaşdırılmış idarələrinə, maraqlı orqanlara, regional və ECOSOC yanında məsləhətçi statusda olan QHT-lərə müraciət edərək, onlardan nəzarət sahəsinə aid məlumatlar istəyə bilər.

Komitə dövlətlərin razılığı ilə onları ziyarət edib, faktları yerində yoxlaya da bilər. Periodik məruzələrdən başqa, CAT iştirakçı dövlətlərdən əlavə məruzə və məlumat istəyə bilər. Əgər dövlət, insanlara qarşı işgəncə və pis rəftarın göstərilməsi ilə bağlı CAT-ın şikayətlərə baxmaq yurisdiksiyasını qəbul etmişsə, fərdlər CAT-a müraciət edə bilərlər. Bu yolla CAT, şikayət verilən dövləti ziyarət etmədən də, təhqiqat və sorğu apara bilər.

Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsi. 1948-ci ildə Nürnberq və Tokio proseslərindən sonra Birləşmiş Millətlər Təşkilatı Baş Assambleyası qəddarlığına görə İkinci Dünya müharibəsi zamanı törədilmiş

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Təhlükəsizlik Şurası Ruandada və keçmiş Yuqoslaviyada baş verən hadisələrə reaksiya verərək, cinayətkarların məhkəməyə cəlb edilməsi üçün tribunallar yaratdı. Lakin cinayətlərin törədilməsindən sonra yaradılan tribunallar, zaman və ərazi baxımından, konkret olan mandatlarla bağlıdır.

CAT-a ilk hesabı müvafiq iş-tirakçı dövlət, Konvensiya onun baxımından qüvvəyə mindikdən sonra, bir il ərzində, təqdim olunur. Sonra da növbəti məruzələr dörd ildə bir verilir.

Belə tribunalın yaradılması mü-rəkkəb, uzun və baha başa gələn prosesdir. Ən ciddi cinayətlərin, vəhşiliklərin, kütləvi qırğınların törədilməsində, günahkar şəxsləri məsuliyyətə cəlb etmək hüququ olan daimi məhkəmənin yaradılması daha səmərəli və təsirlidir. Belə bir məhkəmə çevik tədbirlər görə, zorakılığın miqyasının və davamlılığının qarşısını almağa kömək edə, sadəcə, özünün varlığı ilə cinayət hərəkətlərindən çəkin-dirə bilər.

1994-cü ildə Beynəlxalq Hüquq Komissiyası Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin statutu layihəsi üzərində işi müvəffəqiyyətlə başa çatdırdı və onu Baş Assambleyaya təqdim etdi. Layihə üzərində tamamlama işlərindən sonra 1998-ci ilin iyun-iyul aylarında Romada BMT-nin "çətiri" altında Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin yaradılmasına dair Səlahiyyətli Nümayəndələrin Diplomatik Konfransı çağırılıb

cinayətlərə bənzəyən cinayət işlərinə baxılması üçün daimi beynəlxalq məhkəmənin yaradılması zəruriliyini etiraf etdi. O vaxtdan etibarən, belə bir məhkəmənin yaradılmasının zəruriliyi həm Birləşmiş Millətlər Təşkilatında, həm də ondan kənar müzakirə edilməyə başladı. Son 20 il ərzində, dünyanın müxtəlif yerlərində törədilənləri məsuliyyətə cəlb etmək, eləcə də, hakimiyyətdə olanların cəzasızlıqdan sui-istifadə praktikasına son qoymaq üçün daimi mexanizmin yaradılması prosesinə impuls verdi.

Bu konfransın nəticəsi olaraq, Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin Roma statutunun son mətni 1998-ci il 17 iyuldan imzalanmaq üçün açıq elan edildi.

Müstəqil orqan kimi yaradılmış Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsi öz yurisdiksiyası altına düşən cinayətlərin törədilməsi zamanı Birləşmiş Millətlər Təşkilatı Təhlükəsizlik Şurasının xüsusi mandatını almada fəaliyyət göstərməyə səlahiyyətlidir. O, beynəlxalq ictimaiyyətin narahatlığına səbəb olan aşağıdakı ciddi cinayətlərə görə, fiziki şəxsləri məsuliyyətə cəlb et-

**Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında
Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına
Dövlət Dəstəyi Fondu**

KİVDF

www.kivdf.gov.az

Bu yazı Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun maliyyə dəstəyi ilə "İnsan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi, vətəndaşların hüquqi, siyasi mədəniyyət səviyyəsinin yüksəldilməsi, sosial və siyasi fəallığının artırılması" istiqaməti çərçivəsində hazırlanıb

mək və mühakimə etmək mandatına malikdir:

- soyqırımı cinayəti;
- bəşəriyyətə qarşı cinayətlər;
- hərbi cinayətlər;
- təcavüz cinayəti.

Bəzən səhv olaraq, belə hesab edirlər ki, məhkəmə yalnız keçmişdə baş vermiş cinayətlərə görə şəxsləri mühakimə edə bilər, əslində isə, belə deyil.

Məhkəmə yalnız o cinayətlərə münasibətdə yurisdiksiyaya malikdir ki, onlar 2002-ci ilin iyulundan, yeni statutun qüvvəyə minməsindən sonra törədilmiş olsun.

Soyqırımı hər hansı milli, etnik, irqi və dini qrupun tam və ya qismən məhv edilməsi niyyətilə törədilən öldürmə və ciddi bədən xəsarəti yetirmə tək bir sıra qadağan olunmuş əməllər kimi müəyyənləşdirilir.

Mülki əhalinin məhvi, köləyə çevirmə, işgəncələr, zorlama, məcburi hamillik, siyasi, irqi, milli, etnik, dini və ya gender mülahizələrinə görə təqiblər, insanların dövlət orqanları və ya onların rəvac verdikləri qeyri-qanuni qrupların eli ilə "itməsi" kimi cinayətlə mülki əhaliyə genişmiqyaslı və ya mütəmadi hücumlar çərçivəsində baş verərsə, Statuta uyğun olaraq, bunlar bəşəriyyətə qarşı cinayətlər kimi qiymətləndirilir.

Bəşəriyyətə qarşı cinayətlər zamanı "genişmiqyaslı və mütə-

madi hücumlar" tələbi çox vacib şərtidir, çünki o, bu və ya digər cinayətin məhkəmənin yurisdiksiyası altına düşməsi üçün daha yüksək həddi, xüsusi miqyası və vəsətini müəyyənləşdirir. Bu, onları bəzən, hətta hərbiçilər tərəfindən törədilən, lakin bəşəriyyətə qarşı cinayət kimi qiymətləndirilməyəcək zorlama, öldürmə və ya işgəncə vermək kimi zorakılıq aktlarından fərqləndirir.

Soyqırımı və bəşəriyyətə qarşı cinayətlər sülh və ya müharibə zamanı törədilməsindən asılı olmayaraq, cəzalandırılmalıdır. Hərbi cinayətlərə 1949-cü il Cenevrə Konvensiyalarının ciddi surətdə pozulması və Statutda sadalanan beynəlxalq silahlı münaqişələr zamanı iri miqyaslarda törədilmiş digər ciddi pozuntular daxildir.

Son 50 il ərzində, insan hüquqlarının ciddi surətdə pozulması hallarının əksəriyyəti beynəlxalq silahlı münaqişələrin gedişində deyil, dövlətlərin daxilində baş vermişdir. Buna görə də, məhkəmənin Statutuna beynəlxalq humanitar hüququn daxili silahlı münaqişələr zamanı planlı şəkildə və ya siyasətə uyğun olaraq, həyata keçirilən və ya iri miqyaslarda törədilən hərbi cinayətlərin və ciddi pozuntuların (arabir baş verən müxtəlif daxili zorakılıq aktları və iğtişaşlar istisna olmaqla) cəzalandırılmasını tələb edən müasir standartları daxildir.

VAHİD ÖMƏROV,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru